

Det store hamskiftet i norsk landbruk og dens konsekvenser.

Introduksjon

I dette arbeidskravet skal jeg besvare oppgaven: «Drøft begrepet «det store hamskiftet». Hvilke konsekvenser fikk hamskiftet for norsk landbruk?» Arbeidskravet blir besvart ved bruk av Myhre (2012), kapittel 8 og kapittel 9. I tillegg blir power-pointene fra forelesningene 29.08.18 og 13.09.18, brukt som støttelitteratur. Jeg vil først drøfte begrepet «det store hamskiftet», gi ett bakgrunnsbilde med utgangspunkt i industrialiseringen av Norge. Fokuset blir på konsekvensene av denne prosessen i landbruket ca. 1875-1900. Til slutt blir dette satt i kontekst til fornorskingsprosessen.

Bakgrunn og kontekst

Landbruket i Norge omfatter både jordbruk og skogbruk, og var fram til 1900-tallet det yrket som sysselsatte flest personer i Norge. I 1942 navnga dikteren Inge Krokann periode mellom 1875-1900 for «det store hamskiftet». Dette fordi denne perioden er karakterisert med store forandringer i driftsmåte, integrering i markedøkonomien og medfølgende sosiale og kulturelle forandringer (Myhre 2012:206). Naturlig nok har disse forandringene lokale og regionale forskjeller, og prosessen og overgangen gikk fort noen steder, spesielt om de var nært større byer, eller mer langsomt om bygdene var mer isolert (ibid.:206-207). Hamskiftet ble beskrevet av Jørn Sandnes slik:

«Det store hamskiftet er en samlebetegnelse for de sosiale, økonomiske og kulturell endringsprosessene i norske bygdesamfunn fra det tidspunkt av da endringer går over fra å være sporadiske og langsomme, - for hver mannsalder nesten umerkelig – til å bli raske og gjennomgripende, med sterkt økende tilpasning til markedøkonomi og pengehushold.» (Myhre 2012:206)

Industrialiseringen

Riktignok ble ikke jordbruket industrialisert, da det i Norge ikke er topografi eller store nok områder til å industrialisere slik som f.eks. Danmark og USA gjorde. Gårdene forble enda forholdsvis små, men organisert bedre, spesielt etter utskiftningsloven i 1875 som gjorde jordbruket mer effektivt. Ordet hamskiftet blir brukt av historikere som et begrep til å drøfte de forandringene som skjedde i jordbruket mot slutten av 1800-tallet, som en konsekvens av industrialisering og økt mobilitet blant folk. (Myhre 2012:206-207)

Hva skjedde med Norge på 1800-tallet som gav så store konsekvenser og forandringer i landbruket? I 1840 starter hva som blir kalt for den første industrialiseringsfasen, og Norge går fra å ha en «protoindustri» (enkel og småskala industri) til industri med inspirasjon og hjelp fra Storbritannia. Overgangen skjer fordi Norge har de nødvendige faktorene for å ha en industri, nemlig: «infrastruktur, entreprenører og kapital, råvarer, teknologi og drivkraft (energi), arbeidskraft og etterspørsel (Myhre 2012:188)». Industri og «fabrikkindustri» blir definert som masseproduksjon av varer som er standardisert og solgt til et anonymt marked, hvor mer avansert teknologi blir brukt (ibi.:187). Fra 1870-årene begynner den andre industrialiseringsfasen, og det er i denne fasen at landbruket henger seg på forandringene i samfunnet.

Over tid forandret det norske samfunnet seg. Infrastrukturen ble bedre, kommunikasjon og tilgang til flere og større marked gav muligheter for en større pengeøkonomi og kjøp av maskiner. Jern- og metallindustrien blir viktig fra første industrialiseringsfase, og ble viktig for landbruket, eller det revolusjonerte landbruket med mer effektive og større maskiner (Myhre 2012:196-197). Industrisamfunnet gir også konsekvenser for familien, og familien går fra å være et arbeidsfellesskap til å få inntekter utenfra ved betalt arbeid (ibid.:202).

Konsekvenser

Moderniseringen og effektiviseringen i landbruket i tiden 1875-1900 hadde flere store konsekvenser for bøndene og de som bodde på gårder. Her blir fokuset som nevnt tidligere i oppgaven: driftsmåter, markedsøkonomi/pengehusholdning og de kulturelle og sosiale endringene (Myhre 2012:206).

Driftsmåtene endret seg ved at det ble tatt i bruk flere og større maskiner, slike som slåmaskiner og såmaskiner. Dette som en konsekvens av jern- og metallindustrien, og resulterte i et mer effektivt og bedre jordbruk. Konsekvensen av et mer effektivt jordbruk med flere maskiner er at det ble mindre behov for folk. På den måten falt husmannsvesenet bort, og husmenn og dagarbeider måtte finne seg annet arbeid. Denne prosessen med at husmannsvesenet falt bort, skjedde i perioden hvor ikke bare en ny og bedre teknologi overtok jobbene deres, men også når migrasjonen til byer og USA var på sitt største. Sånn sett skjedde denne overgangen uten for store konsekvenser, da ny teknologi og bedre dyrkningsmuligheter gav muligheter for tidligere husmenn å nydyrke andre steder, slik som Nord-Norge. Mange husmenn kjøpte derfor sin egen gård som følge av bedre økonomi, eller de fant seg jobber i industrien i byene, eller

emigrerte til USA. Fra tidligere av, og slik det enda er i dag har bønder ofte biyrker innen håndverk eller skogsarbeid som de kunne leve av i mellomtiden. (Myhre 2012:209, 237)

Integreringen i markedsøkonomien ble mulig når infrastrukturen og kommunikasjonen ble utbedret. Bøndene fikk kontakt med markedene, og som en konsekvens av økt produktivitet og høyere avkastning i jordbruket ble også pengebehovet større. Gårdene gikk fra å være et selvstendig og i hovedsak selvberget familiebedrift med ansatte, til å bli markedsorientert og med et fokus på overskudd og salg. For å få bedre redskaper, måtte de bli en del av pengeøkonomien, for å få overskudd fra jorden til å selge på markedet. Bøndene måtte ha penger til å kjøpe utstyr, ikke bare til jordbruket, men også forbruksvarer som ble tilgjengelig for de på bygda. Istedenfor å produsere og lage alt av klær, utstyr og mat selv, kunne de nå kjøpe dette på markedet. I tillegg måtte de ha penger til å betale skatter og avgifter til staten. (Myhre 2012:210-211)

Utdanning av bønder, og skole for alle barna gjorde at bøndene fikk bedre kunnskap av hvordan man kunne dyrke jorden mer effektivt, og om næring til jorden. Gjødsling av jord, kraftfor til dyrene så de kom seg igjennom vinteren uten å sulte, vekselbruk ble tatt i bruk, alt som gav bedre avkastning, både fra jorden, men også fra dyrene. Generelt ble stell av dyr, husdyrholdet og avl bedre, som gav mer utbytte. Bøndene organiserte seg for salg av bl.a. melk, og utveksling av kunnskap på messer og utstillinger gjorde avkastning og husdyrhold generelt bedre. (Myhre 2012:209-210)

Med et marked og en verden som ble større forandret det sosiale og kulturelle seg. Familiene gikk fra å være stor husmannsfamilier til mindre kjernefamilier, hvor gården ble et eget lite marked, og inntekter ikke nødvendigvis kun kom fra gården. Det ble og mer vanlig at man kunne kjøpe seg en gård, selv om gjeld alltid var en stor trussel, men viktigheten av å holde gården innad i familien ble svekket over tid. Som en konsekvens av infrastruktur, kommunikasjon og pengeøkonomi ble by og land knyttet mer sammen. Veien fra bygda til by ble mindre, både fysisk men også kulturelt. Bymanerer og klær som ble brukt av folket i byene kunne nå bli kjøpet og brukt av folket på bygda. Bygdefolket la til seg en del av hva byfolket hadde for vaner, både i språk, kulturelle vaner og klær. Avstanden minket. Konsekvensen av at det ble mindre avstand mellom folk allerede på slutten av 1800-tallet hadde mye å si for den nasjonale dimensjonen som ble viktig inn på 1900-tallet. Det egalitære norske samfunnet begynte å spire tidlige når infrastruktur og kommunikasjon bandt folk sammen over store avstander. Likevel er det viktig å påpeke at utviklingen og infrastrukturen skjedde på forskjellige tidspunkt i Norge, alt ettersom hvor nært bygda og området var en større by eller

marked. Denne prosessen var lokal, men avhengig av regional nærhet og mulighet for kommunikasjon og tilgang på god infrastruktur. (Myhre 2012:202, 211)

En nasjon blir til?

Tar man et overblikk og ser det store hamskiftet i en større nasjonal kontekst, kan man se at industrialiseringen og endringene i landbruket var en del av fornorskingsprosessen. Det betyr, at som følge av moderniseringen og effektiviseringen generelt i samfunnet, førte det til en mer egalitær og homogen befolkning. Bondekulturen og embetsmennene kom nærmere hverandre, og gjennom felles grunnutdanning og standardisering av lese- og skriveferdigheter, oppstår det norske. Møtet mellom vanlig folk og staten, hvor staten både gir goder og jobb, hvor staten etter hvert framstår som et sikkerhetsnettverk (velferdsstaten), skjer en prosess som fornorsker alle innad den norske staten. (Myhre 2012:222)

1800-tallet blir omtalt som nasjonalismens århundre i Europa, og dette skjer også i Norge. Nasjonalismens århundre blir brukt om politikken som ble ført i Europa på 1800-tallet fordi landene fikk et fokus på å danne en nasjon, og helst en nasjonalstat, med et folk i en stat. Dette viste seg vanskelig i en del områder med mange etnisiteter og en svak stat. Likevel er Norge et godt eksempel på en stat som ble en nasjonalstat og samlet folket. Dette skjedde likevel under tvang for en del folk i landet, spesielt kvener og samer, da de ble hardt rammet av fornorskingspolitikken. (Myhre 2012:224-225)

Ved å åpne for kommunikasjon og bedre infrastruktur, gis bønder muligheter til å delta i den større samfunnsdebatten, og de blir også valgt inn på stortinget. Dette er viktig steg i retningen av nasjonalstaten Norge, og er med på å integrere forskjellige deler og folk i landet. Nasjonsbyggingen i Norge er i hovedsak preget av dragkampen mellom by (embetsmennene) og land (bøndene) etter grunnloven blir nedskrevet i 1814. Dette fører til forskjellige partier, som er kjent i dag; Høyre for byfolket og embetsmennene, og Venstre for bøndene. I fornorskingsprosessen blir også språket viktig. Skal man snakke og skrive riksmål (dansk) eller dialekt/nynorsk/norsk? Denne debatten er en av de viktige forskjellene mellom by og land. (Myhre 2012:226, 228)

Standardisering av utdanning gjør at det er muligheter for folk flest, og veien til bl.a. Nord-Norge blir mindre med bedre utbygd infrastruktur og bedre teknologi som korter ned reisetiden. Nydyrkingen nordpå fører med seg kulturelle og sosiale vaner sørfra, og slik sprer teknologi, utstyr, kunnskap og dialekter seg nordover, spesielt til dalfører som har store potensialer som landbruksbygder. Konsekvensene av dette ser man i dag, og at mange steder hvor nydyrking

tok plass på 1800-tallet har bevart både dialekt, men også kulturelle særpreg og kunst i f.eks. bunad og utsmykking av kirker. I dag vises dette spesielt i Indre Troms, som alltid blir markert som et unntak på dialekt-kartet og har beholdt sin særegne dialekt fra Gudbrandsdalen/Tynset. (Myhre 2012:209-210, 235)

Oppsummering og konklusjon

Det store hamskiftet blir satt til ca. 1875-1900, og var en endringsprosess i landbruket. Landbruket ble i denne perioden mer effektivisert og modernisert, og endringene gav konsekvenser i form av driftsmåter, håndtering av økonomi og sosiale og kulturelle forandringer blant folk i bygda. Denne prosessen var en integrert del av de store endringene på 1800-tallet som en konsekvens og del av industrialiseringen og nasjonsbyggingen av staten Norge.

Hamskiftet i landbruket var en del av en større prosess, og resultatet gav et mer produktivt jordbruk og bedre økonomi på bygda med andre muligheter enn før, slik som å kjøpe egne klær, selge sine produkter på et større marked. Forbedring av kommunikasjon og infrastruktur gjorde også avstanden mellom bygd og by mindre, som var viktig i det lange løpet om nasjonsbygging.

Konsekvensene av hamskiftet var omfattende for bøndene selv, men også for det norske samfunnet.

Referanseliste

- Myhre, Jan Eivind (2012): *Norsk historie 1814-1905. Å byggje ein stat og skape ein nasjon*. Det norske samlaget: Oslo
- Power-point fra forelesing i HIS-1003 og notater.
 - 29.08.18: «Norge: eksportvekst, «hamskifte» og industriell transformasjon. Fra embetsmannsstat til parlamentarisme». Av Marianne Neerland Soleim.
 - 13.09.18: «Nasjonalisme og minoritetspolitikk. Nasjonsbygging- norsk politikk ovanfor dei etniske minoritetane». Av Ketil Zachariassen.